

Atkarība

III daļa

Opiāti

Cilvēki vienmēr ir meklējuši “brīnumlīdzekļus”- lai mazinātu sāpes, izārstētu slimības, labāk justos, gūtu mieru, enerģiju un vēl un vēl. Un, kas meklē – tas atrod... tikai vēlāk atklājās, ka šīs lieliskās substances ne tika rada neaprašstāmu labsajūtu, bet arī spēcīgu atkarību...

Opiāti ir narkotisko vielu grupa, kas apvieno gan dabiskas izcelsmes, gan sintezētas narkotikas. Opija magone kultivēta jau 3500 g. pmē. Mezopotāmijā. Šumeri to dēvēja par prieka zāli. Drīz vien tā izplatījās arī Asīrijā, tālāk Babilonijā un pēc tam - Ēģiptē. Ap 1300. g. pmē. Ēģiptē jau tika kultivēti plaši magoņu lauki, opija tirdzniecības ceļi aizveda uz Grieķiju, Kartāgu, Eiropu. Magones attēls pat bija attēlots Ēģiptes piktogrāfijā un Romiešu skulptūrās. Viscaur Ēģiptes civilizācijai, priesteri un ārsti rosināja ģimenēm izmantot opija preparātus.

Ap 1000. gadu pmē. Indijā valdnieki deva karavīriem opiju kā līdzekli drosmei. Ap 300. gadu pmē. arābi, grieķi un romieši izmantoja to kā nomierinošu līdzekli un miega zāles. 1527. gadā opijs Eiropā tika klasificēts kā ārstniecības augs un bija izmantots kā pretsāpju līdzeklis.

Kad 18.gs. koloniālā valsts Anglija iekaroja Bengāliju, tā ieguva kontroli pār opija tirdzniecību. Lai saglabātu savu tirdzniecības balansu, tā piespieda Ķīnu ņemt opiju kā sudrabu samaksas vietā par iepirktajām precēm. Jau 1835.gadā divi miljoni vergu Ķīnā pīpēja opiju.

Tā izvērtās par lielu sociālu problēmu, kuru veicināja tirgotājvalsts Anglija. Tas noveda pie tā saucamajiem “opiju kariem”. Angļu tirgotāji veda uz Ķīnu opiju, un tā rezultātā 19.gs. vidū vairāki miljoni ķīniešu bija kļuvuši no tā atkarīgi. Ķīnas valdība pieņēma dažādus likumus, lai kontrolētu narkotiku tirdzniecību, taču ne viens no tiem vēlamos rezultātus nedeva. Angļi nevēlējās izbeigt opija tirdzniecību tādēļ, ka tā nesa lielu peļņu.

1898. gadā *Bayer Pharmaceutical Products* izgudroja un sāka pārdot heroīnu (*diacetylmorphine*). Preparātu, ko mūsdienās vaino vairumā nāves gadījumu narkotiku pārdozēšanas rezultātā, tajos laikos lietoja kā pretklepus līdzekli un drošu morfīna un kodeīna aizvietošanu. Heroīnu atplestām rokām sveica kā efektīvu līdzekli pneimonijas, tuberkulozes un pat saaukstēšanās ārstēšanai. Tomēr jau 1899. gadā cilvēkiem sāka veidoties atkarība no preparāta. *Bayer* tikai 1913. gadā apturēja heroīna ražošanu.

1849. gadā Šarlote N. Vinslova kundze sāka plaši piedāvāt savu nomierinošo sīrupu. Kokteilis, kas sastāvēja no tādiem komponentiem kā nātrijs un amonjaks, iespējams, bija relatīvi drošs, ja neņem vērā to, ka tas saturēja 65 mg morfija. Sīrupu lietoja mazu bērnu nomierināšanai laikā, kad tiem nāca zobīņi, un citu kaišu ārstēšanai. *New York Times* rakstīja, ka sīrupam piemīt kaut kāda burvestība: „mazie ātri aizmieg, un nervozitāte pāriet”. Diemžēl bērni bieži gāja bojā no morfija pārdozēšanas. 1911. gadā Amerikas Medicīnas asociācija nosauca sīrupu par „bērnu slepkavu”, bet Lielbritānijas tirgū tas bija pieejams līdz pat 1930. gadam.

Opiāti sastopami šādos veidos:

- magoņu salmi;
- acetilētais opijs - iegūts vairāku ķīmisku reakciju rezultātā;
- jēlopijs – īpaši apstrādāta magoņu stublāju sula;
- metadons – sintētiskais opiāts, balta pulverīša vai gatava šķīduma veidā;
- heroīns – balts vai brūns pulveris.

Dabiskas izcelsmes opiātus iegūst no opija magonēm.

Opija magone jau sen tiek izmantota pārtikas ražošanā (piemēram, konditorejā), kā arī ārstniecībā: kā sāpes remdinošs līdzeklis, muskuļu releksētājs, caurejas līdzeklis, reibinošs dzēriens. Mūsdienās opija magone tiek plaši izmantota narkotiku ražošanā.

Afganistānā opija magoņu plantāciju platība ir vairāk kā 206 000 ha, - vislielākās magoņu lauku platības pasaulē. 4,5 % no valsts tīrumiem tiek izmantoti opija magoņu audzēšanai, gadā saražo 6 100 tonnas opija. Afganistānā saražotais opija īpatsvars pasaulē – 82%. Opija ražošana nodrošina 30 – 60% no valsts iekšzemes kopprodukta.

Miega magone narkotiku iegūšanai tiek audzēta Dienvidaustrumu Āzijā – “zelta trijstūra zemēs” – Taizemē, Laosā, Mjanmā (Birmā) arī Vjetnamā, “zelta pusmēness zemēs” – Pakistānā, Afganistānā un Irānā. Īpaši aktīvi opiātu izplatīšanā ir iesaistījušās “jaunā koridora valstis” Vidusāzijā – Tadžikistāna, Kirgizistāna, Turkmenistāna. No šīm valstīm galvenokārt heroīns nonāk Krievijā un arī Baltijas valstīs.

Magones tiek audzētas arī Ķīnā, Indijā un Turcijā un mums tuvākās valstīs – Ukrainā un Moldāvijā. Ar ne tik augstu morfīna un kodeīna saturu magones tiek audzētas arī Lietuvā un Latvijā, kuras izmanto opiātu ekstrakcijai.

Opiātu produkti

Magoņu salmi – izžāvētas un samaltas magoņu galviņas un laksti (izņemot sēklas). Tos izmanto novārījumiem, kurus žargonā sauc par “kuknarū” vai “kuhu”, kā arī ķīmiskai pārstrādei un ekstrakcijas heroīna ieguvei. Pašizgatavoto heroīnu narkomāni sauc par “hanku”.

Opijs – to iegūst pēc magoņu noziedēšanas, ieskrāpējot miega magoņu galviņā un vēlāk savācot izdalījušos un sarecējušo magoņu pienu. To samīca kopējā masā, kas ir tumši brūnā krāsā ar specifisku smaku (jēlopijs). Jēlopijs satur līdz 10% morfīna, bet tajā ietilpst arī citi aktīvi alkaloīdi – kodeīns, papaverīns, ceīns, narkofīns, tebaīns u.c. Jēlopiju izmanto smēķēšanai. Ir arī īpašas opija pīpes. To var arī šķīdināt, novārīt un filtrēt, lai iegūtu injicējamu opija alkaloīdu saturošu šķidrumu – “hanku”. Opiju lieto arī iekšķīgi – opija tinktūru veidā.

Morfīns ir alkaloīds, kas tiek ekstrahēts no jēlopija vai magoņu salmiem. Tas ir balts vai dzeltenīgs kristālisks pulveris, kas glabājot var kļūt tumši brūns. Pulverī morfīns var būt no 60–90%. Lai to ievadītu vēnā, narkomāni to šķīdina skābē un karsē. Morfīns ir 10 reizes stiprāks par opiju. Morfīns tiek izmantots medicīnā sāpju remdēšanai, tāpēc tas var būt gan tabletēs, gan ampulās.

Tabletēs un zāļu maisījumos var būt arī otrs opija alkaloīds – kodeīns, kurš ir vājāks par morfīnu.

Heroīns ir pussintētisks opiāts, kurš tiek sintezēts no morfīna vai opija un magoņu salmiem. Lai to iegūtu morfīna bāzi (jēlmorfīnu) karsē kopā ar etiķskābes anhidrīdu. Heroīna bāzi pēc tam pārvērš heroīna hidrohlorīdā, kas ir balts, tīrs heroīns un atgādina kviešu miltus. Tam nav smakas, bet ir rūgta garša. Mazāk attīrīts heroīns atgādina brūno cukuru un ir pielietojams smēķēšanai. Heroīnu var smēķēt, šņaukt, ievadīt vēnā vai muskulī. Vienu heroīna devu apmēram 0,1 gramu sauc par “čeku” un tajā ir 20 – 30% heroīna. Pārējo daļu sastāda dažādi piemaisījumi, kurus pievieno izplatītāji – cukurs, talks, veļas pulveris u.c. Heroīna pielietošana medicīnā un zinātnē ir aizliegta.

Sintētiskie opiāti

Sintētiskie opiāti pēc savas iedarbības ir pat spēcīgāki kā dabīgie (īpaši 3-metilfentanils), vai arī to iedarbība ir ilgāka, piemēram, metadonam vai LAAM. Arī pielietojamās devas ir ievērojami zemākas, piemēram, fentaniliem tās ir 1–50 mikrogramu (t.i. tūkstošā daļa no miligramā)!!! Tāpēc tie ir ievērojami bīstamāki par dabīgajiem opiātiem. Ja tiek nozagtas šo vielu izgatavošanas izejvielas – prekursori, tad sintētisko opiātu formas var izgatavot pagrīdes laboratorijās. Ja tās nonāk nelegālā apritē, tad var sākties saindēšanās un to pārdozēšana, kas izraisa lietotāju nāvi.

Reibums

Ievadot heroīnu vēnā, pēc dažām sekundēm sākas fiziski patīkamas izjūtas – karstuma vilnis, ādas tirpas (iesācējiem var būt nelabums, kā arī nieze). Daudzi šo sajūtu salīdzina ar orgasmu. Fizisko sajūtu stāvoklis ilgst tikai dažas minūtes, to nomaina eiforija, viegluma, lidojuma, svētlaimes un atslābuma sajūta. Apreibušie kļūst sapņaini, it kā aizdomājušies, nedaudz miegaini un tiem periodiski aizkrīt plakstiņi. To domāšana un runa ir izteikti tēlaina. Miegainības un sapņainības periods ilgst 3 – 6 stundas un beidzas ar miegu, kuram raksturīgs lēns elpošanas ritms. Pie opiātu pārdozēšanas elpošana var pilnīgi apstāties. Opiātu reibuma laikā novēro izteikti šauras acu zīlītes, kuras nereaģē uz gaismas izmaiņām. Noreibušiem izzūd sāpes un klepus reflekss, ievērojami samazinās gremošanas sekrētu izdalīšanās un pavājinās zarnu peristaltika, pazeminās asinsspiediens un ķermeņa temperatūra.

Atkarība

Ilgstoši lietojot heroīnu, cilvēka galvas smadzenes pārstāj izstrādāt savus opiātus – endorfīnus un enkefālīnus, kas nepieciešami normālas nervu sistēmas darbībai. Šajā stadijā cilvēks kļūst pilnīgi atkarīgs no kārtējās narkotiku devas, citādi pēc kāda laika neizbēgami sākas paģiru sindroms (nemiers, ilgās, nepārvarama tieksme pēc narkotikām, šķaudīšana, acu asarošana, sāpes muskuļos un krustu rajonā, vēderā, caureja u.c.).

Opiāti un jo īpaši heroīns ātri izsauc slimīgu tieksmi aizvien biežāk atkārtot to ievadīšanu. Katrs opiomāns sākumā izjūt tā saucamo “medusmēnesi”, kad pārsvarā ir augstāk aprakstītās patīkamās sajūtas. Šīs sajūtas ātri sāk izzust un to atkārtotai izjušanai lietotājam jāsāk palielināt ievadāmo opiātu devas. Narkomāna organisms sāk pierast pie opiātiem, un kārtējās devas ievadīšana to tuvina tikai normas izjūtai, bet “medusmēnesi” izjustās sajūtas izgaist. Opiātu trūkuma gadījumā sākas abstinences (paģiru) stāvoklis, kas izpaužas ar šķaudīšanu, pastiprinātu siekalošanos, iesnām, acu asarošanu, nemieru, nepatīkamām sajūtām muskuļos, kas pāriet lauzošās sāpēs. Narkomāns nekur nespēj atrast sev vietu. Rīvē sāpošās muskuļu grupas. Bieži sākas nelabumi un vemšana, kam pievienojas arī caureja. Pilnīgi izzūd miegs. Veidojas nepārvarama tieksme atkārtot opiātu ievadīšanu. Neārstēta abstinence vissmagākā ir līdz 4. dienai, tad stāvoklis sāk uzlaboties, bet uzmācīgā tieksme bieži kļūst jau nepārvarama. Pēc abstinences pārciešanas opiātu devas samazinās, toties pastāv briesmas tos pārdozēt. Opiātu lietošana kļūst sistemātiska - pat atkārtota vienas dienas laikā. Lai opiātu iedarbība būtu spēcīgāka un deva mazāka, opiomāni pāriet tikai uz intravenozu to ievadīšanu.

Ar laiku opiāti garstāvokli vairs neuzlabo, tikai normalizē. Jau ievadot opiātus vēnā, narkomāns ir jau norūpējies, kur ņemt naudu, lai nopirktu nākamo devu, jo parasti pēc 8 – 10 stundām jau būs manāmi abstinences sākuma simptomi ar izteiktu tieksmi un nemieru.

Garīgās veselības izmaiņas

Opiātu ietekmē opiomāniem zūd viņu iepriekšējās intereses, viņi pamet mācības, zaudē emocionālo kontaktu ar saviem ģimenes locekļiem, neinteresē pat pašu bērni. Nereti viņi sāk dzīvot kopā ar otru opiomānu. Zūd pienākuma sajūta, agrākie ētiskie principi. Viņi kļūst melīgi, egoistiski, var apkrāpt citus cilvēkus vai pat laupīt, uzlauzt dzīvokļus, aizdzīt automašīnas, lai iegūtu naudu narkotiku iegādei, vai paši kļūst par narkotiku izplatītājiem un izgatavotājiem. Nereti nonākot pašu radītās grūtībās, sākas depresijas un viņi var izdarīt pašnāvību. Intelektuālā ziņā opiomāni nedegradējas, bet tiem zūd interese lietderīgi pielietot savas zināšanas un spējas. Opiomāni noslēdzās sevī un aiziet no sabiedrības.

Fiziskās veselības izmaiņas

Hroniska opiātu intoksikācija izsauc izteiktu novājēšanu, priekšlaicīgu novecošanu, nosirmošanu, zobu bojāšanos, dzimumspējas pavājināšanos. Sejas āda kļūst sausa, pelēcīgi dzeltenīga, vēnas sarētojušās, pigmentētas, gaiši brūni rētojumumu celiņi vēnu vietās. Ir manāmas svaigu dūrienu pēdas, pat uz vissīkākajām vēnām. Sākuma posmā, īpaši lietojot heroīnu, ir vērojama seksuālo vēlmju un varēšanas paaugstināšanās, kas laika gaitā ātri noplok. Regulāra opiātu lietošana vīriešiem ātri rada erekcijas traucējumus, kas ar laiku noved pie potences zuduma. Sievietēm rodas menstruālā cikla traucējumi.

Grūtniecēm var būt spontānais aborts. Var rasties abscesi infekciju vietās, vēnu tromboze, sirds vārstuļu iekaisums un sairšana, artrīts- locītavu iekaisums, osteomielīti (kaulaudu iekaisumi un sairšana). Opiomāni bieži inficējās ar HIV un C un B hepatītu, kas ievērojami paātrina viņu mirstību. Bieži opiomāni mirst no opiātu pārdozēšanas, jo uz “ielas” pirktās heroīna koncentrācijas var būt dažādas un dažādi var būt tā piemaisījumi. Mirstība opiomānu vidū ir 10 – 15 reizes augstāka kā cilvēkiem, kuri nelieto opiātus.

Sociālā stāvokļa izmaiņas

Opiomāni ātri zaudē darba spējas, tāpēc pārtrauc darba attiecības. Viņu lielākā dienas daļa pāriet naudas meklējumos un kārtējās opiātu devas iegūšanai. Intoksikācijas stāvoklī viņiem nepieciešama vientulība, gulta un siltums. Ar laiku viņi kļūst vientuļi, aiziet no ģimenes.

Atkarīgie bieži nodarbojas ar prostitūciju, lai iegūtu līdzekļus opiātu iegādei. Lielākā opiomānu daļa zog, apkrāpj līdzcilvēkus, laupa, tāpēc tie bieži nonāk ieslodzījumā.

Heroīna atkarīgie bieži paši kļūst par heroīna izplatītājiem savu draugu un paziņu vidū. Nonākot ekonomiskās grūtībās, viņi lūdz saviem narkotiku tirgoņiem pārdot viņiem lielāku narkotiku devu par zemāku cenu, lai varētu to pārdot dārgāk, un paši savu devu varētu nosegt no iegūtās peļņas.

Opiātu atkarība ir viena no vissmagākajām atkarībām. Tās ārstēšanai nepieciešams ilgs laiks.

Latvijā ir pieejamas aizvītoģterapijas - ar metadonu un bufrenorfīnu. Aizvītoģterapija ar metadonu ir bezmaksas programma, kur metadons pieejams šķidruma veidā, bufrenorfīnu pērk aptiekās ar receptēm, ko izraksta narkologs. To būtība ir tāda, ka opiomāni nejūt abstinenci un nejūt reibumu jeb kaifu, var iesaistīties sociālajā dzīvē- strādāt, mācīties.

Ir pieejamas arī rehabilitācijas programmas, par kurām sīkāku informāciju var atrast biedrības mājas lapā www.diacentrs.lv

Informatīvajā materiālā izmantota informācija no saitēm:

www.wikipedia.org

www.puaro.lv www.narcomania.lv u.c.

Agita Sēja

Sociālo un HIV profilakses programmu vadītāja